

КУЛЬТУРА ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ

Розкрито сутність понять «культура», «самовизначення», «культура самовизначення» «культурна ідентифікація». На основі аналізу наукових джерел встановлено, що культура самовизначення передбачає здатність особистості до здійснення значущих ціннісних виборів, визначення свого місця в різних сферах життєдіяльності, успішність реалізації життєвих планів, встановлення стійких і конструктивних відносин з навколишнім світом. Доведено важливість формування культури особистісного самовизначення сучасних студентів, орієнтації вищої освіти на задоволення їхньої потреби в самоактуалізації.

Ключові слова: культура, культура самовизначення, особистість, студенти, вища освіта.

В умовах бурхливих змін, що мають місце в сучасному українському суспільстві, актуалізується проблема готовності людини до свідомого вибору власної життєвої позиції, особистісного самовизначення в контексті культурних норм і цінностей. Це зумовлено тим, що перебуваючи у складній соціокультурній ситуації, зазнаючи впливу різноманітних норм і цінностей, людина може «втратити» саму себе серед багатоманітності пріоритетів різних культур.

Увага до проблеми культури на всіх рівнях її функціонування зумовлена як посиленням наукового інтересу до гуманістики, так і дією низки об'єктивних чинників. Серед факторів, які актуалізують необхідність наукових пошуків і розробок у сфері та засобами культурологічного знання, насамперед слід назвати такі: активізація осмислення культури як явища, що пронизує всі галузі соціального буття; залучення людини до полілогу та взаємовпливу світових і локальних культур; становлення гуманістичної парадигми як домінанти соціокультурного процесу; визнання «поліфонічності» і відкритості сучасного мислення.

Поняття «культура» почало широко використовуватися в європейській філософії та історичній науці з другої половини XVIII ст. На той час культура інтерпретувалася як особливий аспект життя суспільства, що пов'язаний зі способом діяльності людини та позначає відмінність людського буття від тваринного існування. Виникає декілька напрямів розроблення проблематики культури.

Перший із них розглядав культуру як процес розвитку людського розуму та розумних форм життя, що суперечили дикості

та варварству первісного буття людства (французькі просвітники); як історичний розвиток людської духовності — еволюції моральної, естетичної, релігійної, філософської, наукової, правової та політичної свідомості, що забезпечує прогрес людства (представники німецького класичного іdealізму — І. Кант, Ф. Шеллінг; німецького романтизму — І. Шіллер, Ф. Шлегель; німецького просвітництва — Т. Лессінг, І. Гердер).

Послідовники іншого напрямку акцентували не на поступальному історичному розвитку культури, а на її особливостях у різних типах суспільства, розглядаючи специфічні культури як автономні системи цінностей та ідей, що визначають тип соціальної організації (неокантіанство — Г. Ріккерт, Е. Кассирер, М. Вебер). Надалі цей напрям набув розвитку в теоріях М. Данилевського, О. Шпенглера, П. Сорокіна, А. Тойнбі. Разом із цим поняття культури було поглиблене й розширене за рахунок включення в нього всього багатства матеріальної культури, етнічних звичаїв, різноманітності мов і символічних систем [6, с. 272].

Згідно з результатами наукових пошуків А. Кребера та К. Клакхона, усі визначення культури можна розподілити за такими групами:

1. Описові визначення, що ґрунтуються на концепції засновника культурної антропології Е. Тейлора. Культура інтерпретується як сукупність усіх видів діяльності, звичаїв, вірувань; вона охоплює все створене людьми — книги, картини, знання шляхів пристосування до соціального і природного оточення, мову, традиції, систему етикету, етику, релігію, які склалися протягом століть.

2. Історичні визначення, в яких наголошується на ролі соціального спадку і традицій, які сучасна епоха одержала від попередніх етапів розвитку людства. До них приєднано генетичні визначення, в яких стверджується, що культура — це результат історичного розвитку. Вона охоплює все, що люди створили штучно, що передається від покоління до покоління, — засоби виробництва, символи, організації, спільна діяльність, погляди, вірування.

3. Нормативні визначення, які акцентують на значущості прийнятих норм. У цій групі культура постає як спосіб життя індивіда, який детермінується соціальним оточенням.

4. Ціннісні визначення: культура — це матеріальні та соціальні цінності групи людей, їхні інститути, звичаї, реакція поведінки.

5. Психологічні визначення, що ґрунтуються на розв'язанні людиною певних проблем на психологічному рівні. Культура найчастіше співвідноситься з особливим пристосуванням людей до природного довкілля та економічних потреб, охоплює всі результати цього пристосування.

6. Визначення, в основу яких покладаються теорії навчання: культура — це поведінка, якої людина навчилася, а не та, яку вона одержала як біологічну спадщину.

7. Структурні визначення, в яких виокремлюються значущі моменти організації чи моделювання. За цього підходу культура уявляється як система певних ознак, які по-різному співвідносяться між собою. Матеріальні та нематеріальні культурні ознаки, організовані навколо основних потреб, утворюють соціальні інститути, які є ядром (моделлю) культури.

8. Ідеологічні визначення, в яких культура уособлює сукупність ідей, що переходять від індивіда до індивіда за допомогою особливих дій, тобто за допомогою слів або наслідування.

9. Символічні визначення, згідно з якими культура співвідноситься з організацією різних феноменів (матеріальних предметів, дій, ідей, почуттів), що передбачають використання символів або залежать від них [8].

За всієї багатоманітності визначень культури можна встановити деякі стійкі погляди на її сутність. Таким є традиційне уявлення про неї як сукупність створених людиною матеріальних і духовних цінностей. Однак ширші визначення культури розглядають її у динаміці — не лише як наявність готових результатів людської діяльності, а й як історично визначений спосіб ставлення людини до природи, суспільства, самої себе, у процесі якого індивіди оволодівають створеною раніше культурою, розпредмечують її, продукуючи нове на основі здобутих знань, умінь і здібностей, засвоєних і визнаних ними цінностей, опредмечуючи суб'єктивно освоєне і привласнене [1, с. 8].

Культура охоплює етичні та моральні норми, моральні принципи, духовні цінності та ідеали, які постають важливими орієнтирами для культурного самовизначення як соціуму загалом, так і належної до нього особистості. Тому цілком слушно твердити, що культура, як безпосередня форма існування людини, становить підґрунтя для її самовизначення, свідомого самотворення.

Важливість самовизначення зумовлена тим, що надання людиною переваги конформістській позиції орієнтує її

на розв'язання своїх проблем без особливих внутрішніх зусиль, спричинює байдужість до самої себе, втрату почуття своєї значущості та унікальності, перетворення на «знаряддя зовнішніх сил» (Е. Фромм).

Питання культури самовизначення привертають увагу представників різних наукових дисциплін. У педагогіці ця проблема розглядається у контексті діалогу культур (Н. Баланкіна, М. Богомолова, Г. Дмитрієв, П. Сисоєв); педагогічного супроводу культурного самовизначення (О. Александрова, О. Газман, М. Губанова, Н. Крилова, А. Мурасова, М. Рожков).

Мета статті полягає у розкритті сутності культури самовизначення, доведення її важливості для сучасної студентської молоді.

У процесі життєдіяльності відбувається розмежування двох планів культурного буття і, відповідно, способів культурного самовизначення людей. Культура виокремлюється з потоку життєво-практичних дій передусім як своєрідне узагальнення історичного досвіду — у вигляді всього багатства, накопиченого людством: сукупності «універсально-визначених способів діяльності, форм спілкування, норм поведінки, систем цінностей тощо, закріплених у значеннях та абрєвіатурах свідомості, категоріях мислення, розгорнутих формах духовного життя взагалі» [1, с. 34]. Є. Бистрицький переконливо доводить, що «культура одержує не менше визнання і як сам процес безпосереднього буття людей, пов'язаного з обставинами їх повсякденної практики та спілкування» [1, с. 34].

На особистісному рівні розвиток культури можна уявити в єдності оволодіння людиною попередньою культурою та створення нових культурних цінностей. Проте, як зауважує А. Запесоцький, створюване людьми предметне багатство — це лише зовнішня форма культури. Її справжній зміст полягає в «розвитку сутнісних сил самої людини, яка представлена в культурі як істота, що самостворюється, саморозвивається». Отже, робить висновок дослідник, «у культурі набуває відображення вся сукупність потреб, здібностей, ставлень, сил людини тощо. Проектний діяльнісний аспект у цьому процесі є провідним» [2, с. 143].

Сучасні інтерпретації самовизначення містять такі базові поняття, як усвідомлені мотивотворення і цілетворення, вільний вибір, активність, свідоме формування світогляду.

У контексті психології і педагогіки під самовизначенням зазвичай розуміють індивідуалізацію особистості, тобто від-

криття нею свого «Я», побудову своєї «Я-концепції». Так, Р. Немов розглядає самовизначення як «вибір людиною для себе системи цінностей, норм моралі, форм поведінки, способу життя тощо, що робить її розвиненою, самостійною особистістю» [5, с. 200].

Культура самовизначення особистості тісно пов'язана з культурною ідентифікацією. У найбільш загальному розумінні ідентифікація означає процес емоційного самоотожднення індивідів з іншими людьми, групою, зразком. З погляду сучасних дослідників, ідентифікація охоплює сфери реальності, що перехрещуються. Конкретизуючи це положення, можна сказати, що:

- по-перше, ідентифікація — це процес поєднання суб'єктом себе з іншим індивідом або групою на основі стійкого емоційного зв'язку, а також включення до свого внутрішнього світу та прийняття як власних його норм, цінностей, зразків; відкрите наслідування зразка;
- по-друге, ідентифікація — це уявлення, бачення суб'єктом іншої людини як продовження самого себе, наділення її своїми рисами, почуттями, бажаннями;
- по-третє, ідентифікація — це механізм перенесення суб'єктом себе на місце іншого, що виявляється у вигляді занурення, перенесення індивідом себе у поле, простір, обставини іншої людини, що веде до оволодіння її особистісними смислами [7, с. 45].

На погляд Н. Милутиної, культурна ідентифікація є процесом «єдності (отожднення) особистості з культурними ідеалами, що історично склалися в національній культурі держави (країни) на основі духовних цінностей, які зберігаються і транслюються нащадкам як національний здобуток» [3, с. 10].

Отже, культурна ідентифікація може бути визначена як усвідомлення індивідом себе як суб'єкта власного життя, який уміє ухвалювати рішення, відповідає за свою поведінку, володіє системою цінностей, які виступають змістовими універсалами і регулюють як його життєдіяльність, так і відносини з іншими людьми, суспільством загалом.

Особливої актуальності проблема культури самовизначення набуває в період юності, коли загострюється здатність до відчуття станів інших, емоційного переживання цих станів як своїх. Для більшості молодих людей юність пов'язана зі студентством, яке різниться від інших соціальних груп формами організації життєдіяльності, «локалізацією» способу

життя у стінах вищого навчального закладу, студентської групи. Навчально-виховний процес і характерна для нього діяльність слугують засобом входження студентів у самостійний світ, а також способом їхньої самореалізації. Відносна свобода вибору дає їм змогу самостійно приймати рішення, нести відповідальність за свої дії і вчинки.

Водночас студентству властиві такі особливості особистісної ідентифікації, як нестійкість, відсутність повної сформованості, лабільність, більш висока, порівняно зі старшими віковими групами, реактивність щодо соціокультурних ситуацій. Для сучасної студентської молоді характерна зміна традиційного ставлення до себе, яке набуває об'єктного характеру, серед юнаків і дівчат поширюється психологія «жертви», «споживача», формуються непродуктивні типи поведінки, за яких наявні проблеми розв'язуються за допомогою маніпулювання, посилення вимогливості до інших з одночасним зниженням вимогливості до себе; виявляється пасивне ставлення до життя, невпевненість у власних силах, тривожність, залежність, агресивність.

Запобігти такому стану або подолати його покликане дієве, активне самовизначення, яке спрямовує особистість на пізнання власного «Я», сприяє розкриттю нею своєї величній природи, досягненню істини [4, с. 110].

З огляду на викладене, посилюється значення системи вищої освіти, яка не повинна обмежуватися лише трансляцією культурних норм і готового наукового знання. Одне з її важливих завдань полягає у вихованні особистості, здатної орієнтуватися в сучасному складному соціокультурному просторі, обирати власну систему культурних цінностей, реалізовувати свою «Я-концепцію», тобто володіти високим рівнем культурної ідентичності. Сучасна вища освіта є простором, об'єкти/суб'єкти якого містять пласт культурних цінностей, традицій, досвіду багатьох поколінь, що мають стати одним із культурних складників особистості студента. Іншими словами, вища освіта повинна орієнтуватися не лише на професійне становлення особистості, а й на залучення її до культури як способу життя в сучасному суспільстві, сприяючи оволодінню різними моделями культури самовизначення.

Отже, за своєю сутністю культура самовизначення передбачає здатність особистості до здійснення значущих ціннісних виборів, визначення свого місця в різних сферах життєдіяльності, успішність реалізації життєвих планів, встановлення

стійких і конструктивних відносин з навколишнім світом завдяки глибокому самопізнанню, усвідомленню своєї неповторної індивідуальності, яка відкрита до діалогу з іншими людьми на засадах культурних норм і цінностей.

Література

1. Быстрицкий Е. К. Феномен личности: мировоззрение, культура, бытие / Е. К. Быстрицкий. — К. : Наукова думка, 1991. — 200 с.
2. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика / А. С. Запесоцкий. — М. : Наука, 2002. — 456 с.
3. Малютина Н. Р. Воспитание личности педагога как процесс культурной идентификации : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. Р. Малютина. — Волгоград, 2000. — 20 с.
4. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности. — М. : Изд-во МГУ, 1982. — С. 108-116.
5. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник: [в 2 ч.] / Р. С. Немов. — М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. — Ч. 2. — 352 с.
6. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — М. : Республика, 2001. — 719 с.
7. Фомина Т. А. Социокультурная самоидентификация современного российского студенчества: региональный аспект: монография / Т. А. Фомина. — Ставрополь, 2007. — 149 с.
8. Kroeber A. L. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions / Kroeber A. L., Kluckhohn C. // Wayne Untereiner Alfred G. Meyer. — N. Y. : Vintage Books, 1952. — 448 p.

Раскрыта сущность понятий «культура», «самоопределение», «культура самоопределения», «культурная идентификация». На основе анализа научных источников установлено, что культура самоопределения предусматривает способность личности к осуществлению важных ценностных выборов, определению своего места в различных сферах жизнедеятельности, успешность реализации жизненных планов, установление стойких и конструктивных отношений с окружающим миром. Доказана важность формирования культуры личностного самоопределения современных студентов, ориентации высшего образования на удовлетворение их потребности в самоактуализации.

Ключевые слова: культура, культура самоопределения, личность, студенты, высшее образование.

К. А. Masliuk

Self-Determination Culture of Students: Updating the Problem

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (2 Sadova Str., Uman).
The importance of solving the problem of a person's readiness to the conscious choice of its own vital position, self-determination in the context of cultural norms and values is exposed. Among all determinations of culture, it is possible to find out some most stable views of its essence. Such is the traditional view of culture as an aggregate of created material and spiritual values. However, wider determinations of culture examine it in dynamics — not only as the results of human activity,

but also as a historically determined attitude of a person to nature, society, itself, during which the individual masters already created culture, producing something new on the basis of the obtained knowledge, abilities and capabilities, acknowledged values. Culture covers ethic and moral norms, moral principles, spiritual values and ideals, which are important orientations for personality self-determination. Therefore, it is correct to assert that culture, as a direct form of human existence, makes foundations for a person's self-determination, conscious creation.

The problem of self-determination culture becomes urgent in the period of youth, when young people are especially sensitive for feeling the state of others. Educational process in higher school serves as the means of including students in the independent world, and also as the method of their self-realization. Relative freedom of choice enables students to make independent decisions, be responsible for their actions and deeds.

Modern students are characterized by a change in traditional attitude toward themselves, which acquires objective features; the psychology of «victim», «user»; the unproductive types of conduct, due to which manipulation can be used; anxiety, dependence, aggressiveness.

The system of higher education must not be limited only to transition of cultural norms and prepared scientific knowledge. One of its important tasks is to educate a personality, able to orient in modern difficult social and cultural space, choose its own system of cultural values, realize high level of self-determination culture.

Keywords: culture, self-determination culture, personality, students, higher education.

References

1. Bystritskii, E.K. (1991). Fenomen lichnosti: mirovozzrenie, kultura, bytie [The Phenomenon of personality: worldview, culture, existence]. Kyiv: Naukova dumka.
2. Zapesotskii, A.S. (2002). Obrazovanie: filosofiiia, kulturologiia, politika [Education: philosophy, culturology, politics]. Moscow: Nauka.
3. Maliutina, N.R. (2000). Vospitanie lichnosti pedagoga kak protsess kulturnoi identifikatsii [The education of teacher personality as a process of cultural identification] (Dissertation Abstract, Volgograd).
4. Maslou, A. (1982). Samoaktualizatsiia [Self-Actualization]. In Psikhologiiia lichnosti: (pp. 108-116). Moscow: Izd-vo MGU.
5. Nemov, R.S. (2003). Psikhologiiia: P. 2 [Psychology]. Moscow: VLADOS-PRESS.
6. Frolov, I.T. (Ed.). (2001). Filosofskii slovar [Dictionary of philosophy]. Moscow: Respublika.
7. Fomina, T.A. (2007). Sotsyokulturnaia samoidentifikatsiia sovremennogo rossiiskogo studentchestva: regionalnyi aspekt [Socio-cultural self-identification of modern Russian students: A regional aspect]. Stavropol.
8. Kroeber, A.L. & Kluckhohn, C. (1952). Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. N. Y.: Vintage Books.